

sustav prisile, kakav je ovaj školski, učiniti prostorom ugodna života. A pri tom smo ostali unutar toga sustave dokazujući da se može drugačije.

Pa kad sad s desetgodišnje distance pogledamo neku prvu sumu svoga djelovanja, čini nam se da smo bar dio ciljeva ostvarili: o tome svjedoče i naši učenici koji su uspješno – neki na prvim mjestima upisnih lista – upisali fakultete cijeloga sveučilišnog spektra, od elektronike i računarstva, preko svih smjerova prirodoslovlja i medicine, do filozofije, jezika i umjetnosti.

No ono što nas – dakako, uz akademske uspjehe naših učenika – posebno raduje, je njihova povezanost sa školom. Od one prve kućice – za koju mnogi nisu uopće vjerovali da udomljuje školu, pa još i privatnu – preko jednog tromjesečja nesretnih seoba (kojih se svi nerado sjećamo), do sadašnje adrese tek dvije ulice dalje od početne točke, uvijek je prostorima škole odjekivala želja da se zajedništvo spleteno u četiri godine zajedničkog života produlji. I učenici se, kao i naše kolege koje je životni put odveo nekamo drugamo, rado vraćaju školi. Bez njihove pomoći, uostalom, ni ovog zbornika ne bi bilo. *Si vis amari, ama!*

I to je ono najvrednije i najljepše što se u prosvjeti može dobiti kao priznanje. To je djelatnost koju neće odlikovati predsjednik Republike, koju će, rijetko, prepoznati zajednica kojoj podaruje sve svoje darove, već će joj najljepše priznanje biti ljubav i poštovanje njezinih učenika.

U našim pak osobnim životima Privatna nam je klasična gimnazija omogućila da se mijenjamo, da učimo, da postajemo bolji ljudi, da stječemo prijateljstva i da – s ponosom – gledamo kako od naši učenici postaju vrijedni mladi ljudi.

I na kraju – premda ne i najmanje važno – od one skromne jednokatnice u kojoj smo započeli svoj put, pa sve do danas, svjesni smo da je škola (a ta jednostavna riječ skriva mirijade tananih ljudskih veza) uživala nepodijeljenu potporu roditelja naših učenika, od roditelja naših učenika prve generacije koji su preuzeli i dio rizika zbog mogućeg neuspjeha ovog projekta, do onih koji nam danas povjeravaju svoju djecu. I ta se potpora pretvarala nerijetko i u sudjelovanje u čemu su, nadamo se, roditelji uživali jednako kao i njihova djeca. No isto tako Privatna klasična gimnazija mogla se uvijek osloniti i na brojne prijatelje, još prije početka njezina rada. Bez njihove podrške, savjeta, donacije, pa i financijske potpore djelovanje Privatne klasične gimnazije bilo bi mnogo teže.

Nakon deset godina istinske radosti da možemo raditi svoj posao na način na koji mislimo da je najbolje, možemo mirne savjesti reći da je Privatna klasična gimnazija daleko odmakla na putu k svom cilju i da će i dalje ostati prostor onog neizrecivog zajedništva koje se stvara u pravoj školi.

Iva Bidjin

Dubravko Škiljan: Mappa Mundi,**Izdanja Antibarbarus, Zagreb 2006.**

*Quid ei potest videri magnum in rebus humanis,
cui aeternitas omnis totiusque mundi nota sit magnitudo*

Pitanja o svijetu i vremenu oduvijek su zaokupljala čovjekovu maštu. Od mitoloških vremena do danas ljudi su posezali za različitim metodama u pokušaju poimanja cjeline svijeta u kojem su se, igrom slučaja ili po nužnosti, zatekli. I dok danas odgovore tražimo u znanosti, a prostor i vrijeme promatramo u okvirima Einsteinove teorije relativnosti, još uvijek ne uspijevamo u potpunosti zahvatiti svijet u njegovoj cijelosti. Problemom prikaza cjeline svijeta tijekom stoljeća su se unutar svoje discipline bavili kartografi, no rijetko danas svjedočimo izdanjima koja nam pružaju uvid u razvoj njihovih metoda, postupaka i saznanja, kojima su, između ostaloga, zasigurno utjecali i na širenje svijesti čovjeka o sebi samome.

U tom smislu nedavno objavljena knjiga Dubravka Škiljana *Mappa mundi*, u izdanju Antibarbarusa, za naše prostore predstavlja vrlo vrijedno djelo s područja kartografije. U njemu autor pronalazi odgovore na zanimljiva pitanja vezana uz prikaze svijeta i uporabu kartografije kroz povijest, uzimajući u središte razmatranja semiološku dimenziju karata svijeta i promatrajući ih kao

znakovne poruke pošiljatelja, kartografa, primateljima, kartografskoj publici. Djelo je podijeljeno na četiri poglavlja: *Kartografi i njihova publika, Svjetovi i znakovi, Izrazi i sadržaji, Značenja i smislovi*.

U prvome se poglavlju, uz pregled povijesti razvoja kartografije, autor bavi klasifikacijom i funkcijom karata, relacijom kartografa i njegova djela, problemima sagledavanja i poimanja svijeta te određenjem i strukturom kartografske publike i njezina odnosa s kartografskom porukom u okvirima transformacije društva. Pri tome se kartograf određuje kao subjekt kreiranja kartografske poruke koja pretpostavlja njegova znanja o svijetu i kartografskom kodu te ga ujedno smješta u određeni društveni, povijesni i prostorni kontekst. Zanimajući rijetke namjene karata individualnim primateljima, autor se u određenju kartografske publike bavi kolektivnim primateljima poruka, pri čemu ju dijeli na intencionalnu, kojoj je karta namijenjena te u skladu s porukom zahtijeva i određeni stupanj znanja, i realnu publiku koja je uistinu primatelj kartografske poruke. Odnosi i podudarnosti izme-

du ove dvije vrste pretpostavljenih primatelja, smatra autor, govore o uspješnosti odaslane poruke. Kao ishodište razmatranja autor uzima opis Ahilejeva štita u Homerovoj Ilijadi, određujući ga najstarijim poznatim modelom tekstualne karte svijeta u zapadnoj tradiciji. Uz Homera, najstarijim svjedočanstvom o izgledu i uporabi karte svijeta navodi se prikaz jonskoga zemljovida u Herodotovoj Povijesti, a u nastavku se upoznajemo s prikazima svijeta jonskih polihistora i filozofa, helenističkih učenjaka i geografa od Eratostena nadalje, kartografijom Klaudija Ptolemeja i nasljednika, srednjovjekovnom i renesansnom kartografijom te kartografijom novoga vijeka. Kronološkim pregledom razvoja kartografije autor nam pruža uvid u pravilnost i racionalnog i racionalnog u prikazivanju i poimanju svijeta te ukazuje na estetsku i poetsku dimenziju prikaza s jedne i znanstveno ujednačenu i standardiziranu s druge strane.

U drugoj se cjelini, *Svjetovi i znakovi*, autor bavi pitanjima procesa označavanja u kartografiji, analizirajući transformaciju i međusobne utjecaje i odnose znakova i fenomena u dijagramskom pregledu od homerskih vremena do danas. Pri tome se, iz semiološke perspektive, govori o prirodi i temeljnim svojstvima znaka, uspostavljanju veza između znaka i fenomena te podudarnostima u interpretacijama pošiljatelja i primatelja poruka ovisnima o njihovim individualnim i kolektivnim iskustvima.

Ukazujući na kompleksnost znakova zemljovida, autor razvrstava znakove u kategorije ikoničkih (konture kopna i mora) i jezičnih znakova (nazivi lokaliteta, objašnjenja u legendama i sl.) te proizvoljno ili konvencionalno odabranih (poput specifičnih kartografskih oznaka za naseljena područja i sl.) i znakova koji sugeriraju odnose u realitetu (npr. nijansiranje boja za označavanje morskih dubina). U daljnjoj analizi relacija svojstava između znakova i fenomena, na čiju se dvostranost upućuje u vezi s iskustvom čovjeka, među ostalim se postavlja i pitanje sinkronije i akronije označavanja na kartama svijeta. Karta svijeta ovdje se određuje kao znak koji preslikava totalitet svijeta, odražava percepciju svijeta pojedina vremena i u određenoj mjeri utječe na formiranje percepcije svijeta primatelja poruka. Tako promatrana kao znak Homerova karta svijeta u prikazu na Ahilejevu štitu razlikuje formu svijeta (koncentrična struktura, prikaz svijeta u totalitetu) od sadržaja svijeta (prikazi života ljudi). Jonski su zemljovid usmjereni formi svijeta i relacijama kopna i mora u prikazima, no zbog problema plošnoga prikaza cjeline svijeta temelje se na implikaturi - u označavanju samo dijela fenomena podrazumijevaju postojanje ostalih dijelova svijeta. Pod utjecajem novih saznanja javlja se potreba za racionalizacijom i objašnjenjem prirodnih pojava te se izrađuju kompleksniji zemljovid koji ukazuju na specifična znanja kartografa. Naglasak antičkih dijagramskih zemljovida počiva na

formi svijeta, poznata i još neistražena (antipodske i zonalne karte), koji se, na osnovi matematičkih i astronomskih proračuna, prikazuje unutar paralelnih kružnica konstruiranih na osnovi položaja Sunca i zonalne distribucije klimatskih područja koja definiraju područja podobna za život. Kod T-O dijagramskih karata shematska distribucija forme ograničena je na poznati svijet u simetričnom, akronijskom prikazu. Prikaz forme takvih karata, zaključuje autor, temeljen je na pretpostavci o simetriji univerzuma i pokušaju rekonstrukcije nevidljivog na osnovi vidljivoga. Vrhunac kartografije ovoga razdoblja predstavljen je Ptolemejevom Kartografskom uputom, priručnikom za crtanje zemljovida s oznakama geografskih dužina i širina, čije principe i praksu nasljeđuju renesansni kartografi. Srednjovjekovne karte svijeta, *mappae mundi*, s druge strane počivaju na tradiciji antičkih dijagramskih zemljovida uz interpretaciju u skladu s novim pogledima i saznanjima. No oni, kako tumači autor, odražavaju svijet akronije, u kombinaciji biblijskih, fantastičnih i stvarnih elemenata prikazujući sve fenomene istovremeno. Tako znakovi sadržaja gotovo u potpunosti pretvaraju prikaze u kaotične mozaike natpisa, slika i simbola, dok se simetrija forme gubi. Ebstorfska karta uz konture kopna i mora sadrži i znakove koji upućuju na pojave u geografski determiniranom prostoru - kronološki, antropološki, povijesni i etnološki sadržaj - što u suvremenoj kartografiji na neki način

predstavljaju legende. S druge strane, itinerari, poput znamenite Peutingerove karte, s opisima cestovnih putova, i portulanske karte, s opisima pomorskih putova, nemaju globalni karakter, već ispunjavaju uporabnu namjenu putnicima i pomorcima.

U cjelini *Izrazi i sadržaji* autor određuje zemljovid kao višestruko kompleksan znak te se bavi klasifikacijom i tipologijom kartografskih znakova sa stanovišta semiološkog određenja karte i promatra raznolikost funkcija i tijek transformacija na planu izraza i planu sadržaja kartografskih znakova. Kartografski sistem znakova tako dijeli na znakove grafičkog potkoda (plan izraza predstavljen je temeljnim grafičkim elementima, dok plan sadržaja predstavljaju objekti u prostoru), geografskog potkoda (prostor definiran mrežom meridijana i paralela, granicama klimatskih zona, ružom vjetrova i sl.) i slikovnog potkoda (slike i ilustracije), kojima dodaje još dva eksplikativna potkoda - potkod signatura (nejezični konvencionalni kartografski znakovi) i jezični potkod. U tom smjeru ukazuje na prevlast ikoničkih znakova u grafičkom potkodu, indeksičkih u geografskom, dok simbole i ikone pripisuje signaturama. Tijek transformacije analizira se od pojave znakova grafičkog potkoda na jonskim zemljovidima, primarno ikoničke funkcije, dok sadržajno označavaju tada poznati, naseljeni svijet, uz neophodne indekse - jezične znakove. Dijagramski zemljovid, s druge strane, uz znakove grafičkog potkoda (konture kopna i mora) po-

činju koristiti i elemente geografskog potkoda indeksičke funkcije (crte kao granice pojedinih zona), dok je osnovni sadržaj takvih zemljovida forma svijeta, s implikaturama koje se odnose na njegov nepoznati dio. Kod T-O karata grafički se znakovi transformiraju u dijagramske ikone i simbole, geografski potkod nestaje, dok jezični znakovi objašnjavaju plan sadržaja dijagrama. Nakon helenizma grafički potkod postaje nositeljem simboličke funkcije, a geografski se znakovi gube (uz iznimku portulanskih karti koje ponekad sadrže znakove sva četiri potkoda – geografskog, grafičkog, slikovnog i jezičnog). Odsustvo geografskog koda na srednjovjekovnim kartama svijeta nadoknađuje se slikovnim znakovima uz ponekad jezične indekse uz naglašavanje boja grafičkog potkoda. Renesansne karte ptolemejske tradicije preuzimaju primjenu geografskog potkoda prethodnika, uz signature koje postepeno smanjuju znakove slikovnog potkoda, dok jezik preuzima indeksičku funkciju. Tijek transformacije dovodi do primarne orijentacije prema formi svijeta moderne kartografije.

O urednosti kartografske strukture jednim dijelom ovisi tumačenje značenja i smisla kartografskih znakova, o čemu se govori u posljednjoj cjelini *Značenja i smislovi*. Ovdje se interpretacija relacije znaka i fenomena, uz pretpostavku poznavanja znakovne strukture, dovodi u usku vezu s individualnim i kolektivnim iskustvom primatelja i pošiljatelja

poruke. U vezi s time upozorava se na važnost uočavanja razine podudarnosti između intencije pošiljatelja i interpretacije primatelja poruke te na važnost uočavanja simboličke dimenzije poruke kao cjeline. Tako se dokazuje da značenja i smisao, koji proizlaze iz interpretacija na koje primatelje upućuje već i sama znakovna struktura geografske karte svijeta, ovise o društvenom i povijesnom kontekstu njezina nastanka te su usmjereni konstrukciji kolektivne svijesti i procesu oblikovanja kolektivnog identiteta društva, sama za sebe ili u relaciji s drugima. Ispitujući kolektivna značenja prikaza na Ahilejevu štitu autor razlikuje dvije vrste pretpostavljenih iskustava: neposredno, koje se odnosi na prikaze iz života ljudi, i posredno, koje se odnosi na zahvaćanje univerzalne dimenzije svijeta posredstvom znakova. Značenje cjeline svijeta tako je ovdje određeno odnosima spoznatljivog i nepoznatog, koje se nalazi izvan dosega iskustvene i unutar okvira mitološke spoznaje. Prikazi sadržaja života nisu geografski definirani te ne impliciraju geografske i kulturne razlike, već se odnose na ono što je svojstveno i jednako za sve ljude i uvijek, u okvirima protoka vremena i godišnjih mijena. Pri iščitavanju jonskih karata autor navodi na nove poruke i značenja. Ovdje karta svijeta označava *ljudski univerzum* predstavljen u prikazima konačne i ograničene ekumene, naseljenog dijela svijeta u središtu s grčkim područjima, dok se opreka između središta i rubnih dijelova kar-

te tumači razlikom između poznatog i nepoznatog, helenskog i barbarskog svijeta. Važan element definicije svijeta predstavlja prikaz forme kopna i mora. Novo značenje Oceana, koje se u Homerovu prikazu nalazi u beskrajnom početku i završetku svega, očituje se u njegovoj transformaciji u granicu ljudskoga, poznatog svijeta, te ujedno implicira postojanje nepoznatog. Dijagramske karte zonalnog i antipodskog tipa svojom koncepcijom Zemlje kao kugle, težnjom za simetrijom i pravilnostima te eksplicitnim i implicitnim oznakama za nepoznata područja pretpostavljaju obrazovanu publiku u intenciji prepoznavanja relacije sadržaja znakova i stvarnosti fenomena. Ravnoteža je ovdje postignuta simetrijom između zona poznatog i nepoznatog svijeta. Takvi prikazi pretpostavljaju racionalna znanja kartografa vezana, između ostalog, uz kretanja i relacije nebeskih tijela, uslijed čega dolazi i do decentralizacije prikaza područja naseljena svijeta. Kod dijagramskih karata T-O tipa naglasak na formi očituje se u prikazima odnosa veličina pojedinih dijelova kopna, pri čemu, unutar granice Oceana, čitav prostor ispunjava naseljeni svijet, po autorovu tumačenju, bez implikacija nužnog postojanja nepoznatog. Tako racionalno uređen svijet, prikazan poput geometrijske sheme sa savršenim relacijama kopna i mora nije vezan uz osjetilno iskustvo, ipak otvara mogućnost nadržacionalne dimenzije interpretacije značenja, što je, zaključuje autor, utjecalo na srednjovje-

kovnu kartografsku formu. Naime kod srednjovjekovnih karata svijeta topografija je potisnuta u pozadinu i gotovo u potpunosti podvrgnuta simboličkoj strukturi. Svijet prikazan u takvim kartama predstavljen je kao božanska tvorevina, ne podliježe ljudskom poimanju i pun je potencijalnih značenja. Pri tome ovozemaljski svijet implicira postojanje onostranog, a njihov međusobni odnos određen je moćima izvan čovjekova dohvata. Ptolemejska i helenistička kartografija utjecala je na novovjekovnu težnjom za racionalnim prikazom svijeta u vidu mara oko preciznosti (geometrija projekcije, mreže meridijana i paralela i sl.). Iako u prikazu poznatog dijela svijeta ukazuje na postojanje još neistražena u vidu natpisa poput *Terra incognita*, ptolemejska kartografija ne zahtijeva interpretaciju neprikazanih dijelova. Nastavljajući se na prethodnike novovjekovna kartografija temeljena je na racionalnom znanju kartografa, pružajući, unutar okvira pojedinih razdoblja, informacije o poznatim i novootkrivenim krajevima svijeta, sve dok prikaz svijeta nije zadio stabilan, znanstveno utemeljen oblik.

Iako vrijednost ove knjige zasigurno u prvome redu počiva na vrlo stručnim i detaljnim objašnjenjima vezanima uz semiologiju karata svijeta, ona će zasigurno, uz istinske znalce u semiologiji, privući i osvojiti i sve one koji nalaze ma kakva interesa na tome području. Osim što je upotpunjena brojnim ilustracijama u vidu prikaza svih tipova geografskih karata zahva-

ćenih analizom, čime čitatelju pruža mogućnost praktičnog razumijevanja kartografske poruke i prikazanog svijeta određena razdoblja, knjiga sadrži i zanimljive književne citate sadržajno i problemski ukomponirane u pojedina poglavlja. Analizirajući značenja u dijakroniji i zahvaćajući simboličku dimenziju kartografije, uz vrlo zanimljive upute vezane uz iščitavanje kartografskih oznaka, autor nam pruža i uvid u razvoj ljudske

svijesti i težnje za određenjem svojega mjesta u svijetu, kao i u ideološke odrednice pojedina vremena. Time ujedno otvara i danas aktualna pitanja o važnosti i problematici prikaza, sagledavanja i shvaćanja svijeta u kojem živimo, koja, iz perspektive suvremena čovjeka i u skladu s vremenom, svoje odgovore pokušavaju naći u percepciji našega svijeta unutar širih okvira svemira.

Šime Demo

Antun Vrančić, Tri spisa

priređio i preveo Šime Demo, Gradska knjižnica "Juraj Šižgorić", Šibenik, 2004.

Antun Vrančić (Šibenik, 1504. – Prešov, 1573.) jedan je od najuglednijih Hrvata iz prošlosti, ali i dobar latinski pisac, čije je opširno djelo prvorazredni dokument autorova vremena.

Vrančić je svoj vrtoglavi uspon na crkvenoj i političkoj hijerarhijskoj ljestvici počeo već u mladosti. Školovao se u Padovi, Beču i Krakovu, a nakon Mohačke bitke već je bio na znatnim crkvenim položajima u Ugarskoj. Diplomatsku karijeru započinje 1530. u službi Ivana Zapolje, u čije ime sudjeluje u nizu poslanstava zapadnim vladarima i turskim velikašima. Po Zapoljinoj smrti 1542. u službi je njegove udovice Elizabete, ali 1549. prelazi na protivničku stranu, na dvor Habsburgovca Ferdinanda I. Godine 1553. kralj ga postavlja za pečujskog biskupa i šalje u važnu diplomatsku misiju u Carigrad, koju uspješno obavlja, a usput u Maloj Aziji otkriva i *Monumentum Ancyranum*, značajan pisani spomenik iz Augustova doba. Drugi put u Carigradu pregovara 1567-68., nakon čega je postavljen za ostrogonskog nadbiskupa i primasa ugarske crkve. Vrhunac političke karijere bilo mu je imenovanje za kraljevskog namjesnika u Ugarskoj, a neki izvori spominju i proglašenje za kardinala neposredno prije smrti. Bilo kako bilo, nije poživio

da vidi svoj kardinalski šešir. Dvije godine nakon smrti nećak Faust Vrančić objavio je kraći latinski životopis strica za kojega je bio snažno povezan i s kojim je godinama izmjenjivao toplu pisma.

Nakon što su prije četvrt stoljeća neki dijelovi njegova opusa prevedeni u sklopu piščeve biografije *S visina sve*, a neki prije desetak godina u knjizi *Sentimentalni odgoj*, knjiga *Tri spisa* nudi nam još ponešto Vrančićeva u hrvatskom prijevodu.

Ovom je knjigom šibenska Gradska knjižnica, uz ostale aktivnosti, htjela obilježiti 500. obljetnicu rođenja Antuna Vrančića.

O knjizi se na prvom mjestu može reći da se sastoji od tri temeljna segmenta, tri dijela koji su organski povezani, nerazdvojivi i unutar knjige sadržajno i prostorno isprepleteni. Radi se o klasičnoj formi: izvorni tekst – prijevod – uvodni članak, osim kojih imamo imamo i neke dodatne dijelove.

Prvi su dakle i najvažniji segment knjige tekstovi Antuna Vrančića na izvornom latinskom jeziku. Radi se (kako se može zaključiti iz naslova knjige) o tri teksta: prvi je početni fragment iz Vrančićene zamišljene i započete, a nikad dovršene povijesti suvremene Ugarske, a govori

o događanjima vezanima za smrt hrvatsko-ugarskoga kralja Matijaša Korvina (kraj 15. st.) i daje sažetu karakterizaciju vladavine Jagelovića do Mohačke bitke (1490-1526); druga su dva spisa Vrančićevi govori održani po službenoj dužnosti: prvi održan 1543. na svadbi poljskog kraljevića Sigismunda Augusta – Vrančić je bio izaslanik u ime erdeljske vladarice Izabele, mladoženjine sestre; drugi je Vrančić izgovorio 1572. kao nadbiskup ostrogonski, prilikom krunidbe Rudolfa Habsburškog za kralja Hrvatsko-ugarskoga kraljevstva.

Postavlja se pitanje o kriteriju odabira tekstova: zašto baš oni? Izborom ovih tekstova htjeli smo, u skladu s mogućnostima koje su nam bile na raspolaganju, na jedan simboličan način uokviriti Vrančićev životni put: u prvom tekstu, fragmentu iz *Povijesti*, imamo iz Vrančićeva pera prikaz događaja u vrijeme neposredno prije, za vrijeme i nakon Vrančićeva rođenja, odnosno razvoja stanja u Ugarskoj onda kada je naš pisac došao na svijet i koje je zatekao kad je došao živjeti u središte Ugarske; zatim, prvi govor izrečen je u prijelomnom trenutku Antunova života: umro je dobri kralj Ivan, Turci su osvojili velik dio Ugarske, brat Juraj Utišenović uspostavio je ozbiljnu dominaciju u Erdelju – ukratko, već se dobro zakuha cijeli koloplet okolnosti koje će dovesti do Vrančićeva konačnog pristupanja Habsburgovcima nekoliko godina kasnije; drugi govor Vrančić, niti devet mjeseci prije vlastite smrti, izriče kao ostrogonski nadbiskup i ugarski

primas, kao kraljevski namjesnik u Ugarskoj, velikodostojnik koji je u karijeri postigao gotovo sve što je mogao postići i kojemu je povjerena časna dužnost krunjenja kralja Rudolfa.

Druga je stvar koju smo željeli postići paralela, također simbolička, između, s jedne strane, života Antuna Vrančića, koji se kretao uzlaznom putanjom, napredovanjem u karijeri i stvaralaštvu, sve do kraja života tijekom kojega je postao sve ono zbog čega i obilježavamo na njegovu obljetnicu; i s druge strane Hrvatsko-ugarskoga kraljevstva, koje je tijekom tog istog 16. st. doživljavalo konstantan gubitak svoje samosvojnosti: na početku imamo vladavinu Matijaša Korvina kao vrhunac moći kraljevstva, zatim slabu vladavinu Jagelovića, mohački poraz, turska osvajanja, smrt Ivana Zapolje, Vrančićeva upozorenja u govoru iz 1543. o neizvjesnoj sudbini Izabele i malog Ivana Sigismunda Zapolje, da bi 1571. g. taj isti Ivan Sigismund kao 31-godišnjak umro, i tako se uklonila zadnja prepreka Habsburgovcima da zasjednu na prijestolje kraljevstva. I evo nam tog istog Antuna Vrančića kako već sljedeće godine vlastitim rukama kruni jednog Habsburgovca za kralja onom istom krunom sv. Stjepana koju su nosili i Matijaš Korvin (isti onaj čija se smrt opisuje u prvom spisu) i Ivan Zapolja (onaj čija smrt obilježava drugi spis): ona će – ta kruna kojom je naš Antun Vrančić okrunio Rudolfa Habsburškog – na čelu Habsburgovaca ostati sve do 1918. – do tada su naime Habsburgovci vladali Ugarskom i Hrvatskom.

Ne uspjevši doći do rukopisa, koristili smo pretiske izdanja s kraja 18. st., svjesni svih prednosti i slabosti takvoga načina prezentacije. Nadamo se da ćemo uskoro biti u mogućnosti prirediti i novo kritičko izdanje barem nekih Vrančićevih spisa.

Premda Vrančićevi govori i historiografija nisu bez književne kvalitete, najvredniji je dio Vrančićeve ostavštine po sudu znanstvenika ipak njegov epistolarij, koji obasiže više stotina pisama: njegovo objavljivanje i prijevod na hrvatski ostaje naš dug ovom velikom šibenčaninu.

Druga su komponenta naše knjižice prijevodi na hrvatski, dani usporedno s latinskim tekstom. Govori, koliko mi je poznato, do sada nisu prevedeni, dok je historiografski fragment preveo 1979. D. Novaković.

Treća su sastavnica uvodni tekstovi uz svaki spis. Oni osim osnovnih informacija o genezi svakog od spisa, kad se spoje u cjelinu daju jedan pregled povijesti Hrvatsko-ugarskog kraljevstva u 16. st. i Vrančićevih kretanja u to vrijeme. Oni pokušavaju dati općenit uvid u povijesni kontekst u kojem su spisi nastali i u kojima je Vrančić provodio svoj život. Pisani su vrlo popularno, bez pretenzija na nekakvu znanstvenost – jednom nepućenom znatiželjniku daju se informacije o Vrančiću i njegovu vremenu, ne predetaljno, ali ipak u većoj mjeri nego što bi našao u leksikonskom ili enciklopedijskom članku.

Osim ta tri dijela, od dodatnih dijelova u knjizi imamo detaljnu kronolo-

giju Vrančićeva života, popis izdanja tiskanih djela koja se mogu naći u zagrebačkoj Nacionalnoj i sveučilišnoj knjižnici, a na kraju knjige i tekst Vrančićeva nadgrobnog natpisa s usporednim prijevodom. Izdavač je knjigu opremio i s 18 ilustrativnih priloga: od vedute onodobnoga Šibenika, Jegra i Ostrogona, preko raznih portreta Antuna Vrančića i ostalih aktera, do grba njegove obitelji i faksimila autografa.

Očekuje se izlazak zbornika o Antunu Vrančiću, rezultata rada sudionika znanstvenoga skupa koji je održan u lipnju 2004. – u njemu će se s različitih aspekata govoriti o njegovu životu i djelu i o ostalim temama vezanima za njega, njegove spise, njegovu obitelj i općenito društveno-političke prilike 16. stoljeća u ovom dijelu Europe, prilike koje je i sam Vrančić tijekom svoje bogate karijere itekako pomogao krojiti.¹ U istom zborniku naći će se i jedna opširnija analiza ovih dvaju Vrančićevih govora koji su izašli u ovoj knjizi, sa stajališta klasičke retorike. Mogu citirati zaključak toga članka koji kaže da je analiza pokazala kako Vrančićevi govori u svim elementima otkrivaju svoga autora kao dobroga znalca latinskoga jezika i antičke retoričke teorije, vrsnoga stilista koji retorička sredstva ukrasa rabi u količini i intenzitetu prikladnom namjeni govora i strukturi slu-

¹ Rečeni je zbornik izašao u Šibeniku na samom kraju 2005. pod naslovom *Zbornik o Antunu Vrančiću*.

šateljstva, poznavatelja ljudske psihe, koji s istančanim osjećajem za mjeru zna djelovati na emocije, te osobito spretnoga organizatora unutrašnje strukture govora, što su naši filolozi još prije više desetljeća naglasili, uvrštavajući Antuna Vrančića, bez obzira na skromnu količinu njegovih sačuvanih govora, u nekoliko najistaknutijih hrvatskih latinističkih govornika.

Šime Demo

Lovro Šitović, *Grammatica Latino-Illyrica*

Pogovor: Pavao Knezović i Šime Demo, *MLADE – udruga za istraživanje i proučavanje kulturno – povijesne građe, Zagreb; Ogranak Matice hrvatske, Ljubuški; Synopsis, Sarajevo, 2005.*

Životni put Lovre Šitovića Ljubušaka (Ljubuški, 1682. – Šibenik, 1729.), premda ne osobito dugačak, mogao bi poslužiti kao građa za zanimljiv roman ili film. Rođen je u muslimanskoj obitelji, a kod katolika Šimuna Talajčića iz Vrgorca završio je kao ratni talac. Pošto ga je otac otkupio i vratio kući, Malom se Hasanu (to mu je naime bilo rođeno ime) nije ostajalo među Turcima, već je pobjegao preplivavši rijeku Trebižat i došavši Talajčiću zamolio da ga primi. Uskoro je i kršten, dobivši ime Nikola, a prezime prema udomitelju. Pristupivši već zarana franjevcima položio je zavjete pod redovničkim imenom Lovro. Svoj je kratki redovnički i svećenički život proveo pastorizirajući i propovijedajući po dalmatinskim gradovima, pružajući potporu borcima u tada intenzivnim borbama protiv Turaka, ali i predajući teologiju i filozofiju na bogoslovijama u Šibeniku i Makarskoj i pišući nabožna djela.

Najpoznatiji je po tri knjige. *Pisna od pakla* zapravo je rimovana propovijed o paklu i njegovim strahotama, koju je Šitović htio u narodu bliskom deseteračkom stihu ponuditi svome stadu. Zbog svoje slabe umjetničke vrijednosti i nedostatne sugestivnosti

Pisnu su po popularnosti u narodu nadišle pjesmarice Babića i Kačića. *List nauka karstjanskoga* mali je katekizam izdan zajedno s nekim molitvama i pjesmama, rado rabljen kao zgodan župnički priručnik.

Ipak, najslavnije je fra Lovrino djelo *Grammatica Latino-Illyrica ex Emmanue- lis aliorumque approbatorum grammaticorum libris inventuti Illyricae studiose accommodata* (Venetiis 1713, 1742, 1781). Moj je zadatak ukratko vas upoznati s ovom knjigom koju smo ove godine pretiskali, a prvi je puta izdana prije gotovo 300 godina. Djela koja se nakon toliko vremena pretiskavaju (podsjećam da je Šitovićeve gramatika izašla nakon autorove smrti još 2 puta u 18. stoljeću, a da je treće izdanje pretiskano prije nekoliko godina) zasigurno imaju znatnu ili kulturnu ili praktičnu važnost. Rekao bih da je Šitovićeve gramatika pretiskana jer ima i jedno i drugo.

Prije svega, kulturna važnost. Možda je to sada neobično čuti, ali Hrvati, koji su institucionalizirano učili latinski vrlo rano, gotovo bismo mogli reći "od stoljeća sedmog", prvu su "svoju" gramatiku latinskoga dobili tek 1637., kad je jedna isusovačka ekipa, koja je radila u Italiji okupljena oko

Kašića i Mikalje, priredila skraćeno izdanje gramatike Manoela Álvaresa za hrvatske pitomce u isusovačkim zavodima. To je doduše bila gramatika za Hrvate, ali je cijeli tekst pravila bio na latinskom, a jedino je uz primjere u paradigmatama dan i hrvatski prijevod. Sljedeći se pomak dogodio tek 1712., kad je franjevac Toma Babić, također na osnovu Álvaresa, priredio gramatiku koja je sadržavala pravila na latinskom, ali s djelomičnim prijevodom na hrvatski. S obzirom na to da Babić nije obuhvatio puno toga što se tada u školi učilo i da nije preveo dovoljno pravila, odmah sljedeće godine Lovro Šitović izdaje svoju gramatiku, također s prijevodom pravila, ali kompletniju i puno bližu onome što danas poznajemo kao strukturiranu latinsku gramatiku.

Babić je znatno proširio i još jednom priredio svoju gramatiku, a Šitović je umro mlad, pa su mu je drugi izdali 1742. i treći put 1781., 68 godina nakon prvog izdanja, što nijedna naša gramatika latinskoga, a ako se ne varam i hrvatskoga, nije doživjela. Potvrđeno je da je u školskoj uporabi neizmijenjena bila najmanje 123 godine (ako se gramatika Gortana, Gorskog i Pauša bude rabila do 2078., moći ćemo reći da je pretekla Šitovićevu). Nakon Šitovićeve, sljedeća će potpuna latinska gramatika izaći tek 1793. (Jurinova), dok u 19. stoljeću prestaje vrijeme pisanja gramatika utemeljenih na Álvaresu, čime počinje razdoblje gramatike kakva se ne jako izmijenjena održala do danas.

Upravo zato što ova gramatika pripada onoj prvoj, predsvremenoj skupini gramatika, prilično različitih od onih po kojima danas učimo i poučavamo taj jezik, na prvi pogled u njoj možda i nećemo pronalaziti nikakvu praktičnu vrijednost, već ćemo njezin pretisak gledati kao jedan zgodan kolekcionarski primjerak knjige koja je odigrala značajnu ulogu u prošlosti i kojoj je mjesto na polici među ostalim knjigama koje nikada ne otvaramo.

Međutim, uvjeren sam da ova tristo-godišnjakinja ne mora biti baš sasvim beskorisna. Prije svega, ona nam daje jedan alternativan pogled na gramatiku kao cjelinu, njenu razdiobu, vrste i kategorije riječi, na sam raspored građe – čitajući Šitovića i samom su mi se mnoge stvari iz latinske gramatike pokazale u novom svjetlu, zatekao sam ondje mnoge razdiobe koje se danas više ne provode, pa te kategorije ostaju visjeti u zraku (npr. rodovi: *comune duorum: parens; commune trium: generans; dubium: silex, vulgus*; glagolski načini koji se ne dijele strogo morfološki, već po značenju: dakle razlikuje konjunktiv, optativ, kondicional, koncesiv; glagolsko stanje promatra puno dosljednije od današnjih gramatika [podjela opet nije vezana samo za oblik, već i za značenje]). Zatim, brojne pojedino-sti za koje (često pogrešno) pretpostavljamo da će ih učenici naučiti na satovima hrvatskoga, Šitović je davao u svojoj gramatici, jer nije bilo satova hrvatskoga današnjega tipa. Tako kod njega nalazimo napomene o homomorfemnosti hrvatskih padeža,

o rastavljanju na kraju retka, te vrlo zanimljive definicije pojedinih vrsta riječi i njihovih kategorija.

U starijim gramatikama u puno je većoj mjeri nego danas isprepleten rječnički i gramatički segment. Razne mogućnosti prijevoda nekih riječi umetat će se u gramatički dio, ističući međusobno zrcaljenje gramatike i leksika (to je danas posebno vidljivo kod veznika, npr. *cum* – jer, kad, iako...), što daje bolji pogled na jedinstvo različitih jezičnih razina kojega obično nismo ni svjesni.

Šitović eksplicitno upozorava na česte početničke greške na koje valja upozoravati one koji uče (npr. *opreka disco – doceo*).

Šitović veliku pažnju poklanja objašnjavanju gramatičkoga metajezika – za gotovo sve pojmove ima i hrvatski naziv, a redovito iznosi i etimologiju latinskih naziva, što danas obično ostaje na usmenim objašnjenjima nastavnika.

Nadalje, mnoga su pravila dana dvojezično, a neke definicije samo na latinskom, što danas može biti zgodno osvježenje u nastavi na naprednijim stupnjevima. Šitovićev hrvatski danas nam je sasvim razumljiv, a latinski u pravilima nije težak, tako da bi bilo zgodno učenicima starijih godina i studentima predočiti onaj izvorni oblik iz kojega su se razvile današnje definicije. Tu se onda mogu, kad su upoznati s kategorijama o kojima se radi, izmišljati razne igrice s njihovim snalaženjem u tom latinskom metajeziku (odnosno vidjeti razumiju li,

kad prevedu definiciju s latinskoga, što ona definira), a mogu se provoditi i sadržajne usporedbe definicija, gledati koje su adekvatnije i zašto su provedene upravo one izmjene koje su provedene.

Sve o čemu sam govorio odnosi se na morfološki dio ove gramatike. Sintaksa, budući da se znatno razlikuje od načina na koji je danas učimo, prikazana je iz nama posve strane perspektive i potencijalni nam je izvor mnogih pitanja, a samim time i novih ideja. Svi su glagoli raspoređeni prema svojim sintaksnim osobinama, i analiza kreće od njih, ali paralelno sa semantičkim razredima, što smanjuje broj izoliranih slučajeva i pokazuje punu sliku veličanstvene pravilnosti u jeziku, jer je za sve glagole pronađena sintakсна kućica u koju su smješteni.

Ono što starijim gramatikama nedostaje, to je razrađen sustav prikaza sintakse rečenice. Tada još nije postojalo učenje o *consecutio temporum*, već se sve svodilo na izolirane napomene, i zanimljivo je vidjeti kako su se ondašnji gramatičari domišljali u prikazivanju struktura složenijih od jednostavne rečenice, a ne zaboravimo da su iz njihovih udžbenika učili kasnije vrsni poznavaooci latinskoga i latinski pisci.

U cijelom svijetu, koliko je poznato, zna se za nekoliko primjeraka prvoga izdanja ove gramatike – od njih su tri u Hrvatskoj, a nijedan u Zagrebu.

Zato smo htjeli da cijeloj kulturnoj i znanstvenoj javnosti, a osobito profesorima latinskoga, ova stara gramatika bude putem pretiska lako dostupna

i da donese, paradoksalno rečeno, svježine u našu nastavu latinskoga, jer i ono što je staro u ovom je slučaju svima nama novo. Zato i ova gramatika može danas poslužiti, osim kao kulturni spomenik, i kao jedno od pomagala pri nastavi – ne kao nešto iz čega će se učiti, već kao izvor sitnica na koje danas zaboravljamo, posve drugačijih pogleda na građu i mogućnosti upoznavanja svih nas s onime što nam je prethodilo, a što ne treba sasvim zaboraviti.

DOGODIT ĆE SE

XX. Državno natjecanje iz poznavanja klasičnih jezika

Natjecanje iz poznavanja klasičnih jezika proslaviti će svoju 20. godišnjicu. Organizirano daleke 1987. u okviru proslave 380. godišnjice Klasične gimnazije u Zagrebu, anticipiralo je druga školska natjecanja, a pokazalo se i važnom manifestacijom u afirmaciji učenja klasičnih jezika te u motiviranju učenika. Ovogodišnje će se natjecanje održati u Dubrovniku od 25. do 28. svibnja.

V. Međunarodno natjecanje iz grčkog jezika

I sljedeće će se godine održati Međunarodno natjecanje u poznavanju grčkog jezika i civilizacije. Natjecanje će se provesti u zemljama sudionicama – pa tako i u Hrvatskoj – 6. ožujka. Natjecat će se maturanti klasičnih gimnazija, a ovogodišnja su okvirne teme Euripidova *Alkestida* i Ksenofontov *Spis o gospodarstvu*, dok će civilizacijska tema biti *Položaj žene u antičkom društvu*.

XXVII. Certamen ciceronianum arpinas

Već po 27. put održat će se u Arpinu natjecanje u poznavanju Ciceronova djela. Ove će se godine to natjecanje odvijati u sjeni 2050. godišnjice Ciceronove pogibije, tako da će nam ciceronske teme biti na umu cijele 2007. godine.

400. godina Klasične gimnazije u Zagrebu

U lipnju 2007. godine, točnije 3. lipnja, obilježiti će Klasična gimnazija u Zagrebu, najstarija hrvatska škola koja neprekidno djeluje sve do danas, 400. godišnjicu. Tu najznačajniju obljetnicu hrvatskoga školstva, 4 stoljeća kontinuiranog djelovanja zagrebačke Klasične gimnazije, koja se odvija pod pokroviteljstvom predsjednika Sabora Republike Hrvatske, tog će datuma učenici škole, njezini nekadašnji učenici okupljeni oko Društva zagrebačke Klasične gimnazije, te njezini sadašnji i bivši profesori obilježiti svečanom akademijom u Koncertnoj dvorani Vatroslav Lisinski. Akademija će biti kruna niza događanja (izložbe, koncerti, dramske predstave) kojima će Klasična gimnazija sumirati svoje stožerno djelovanje u hrvatskom obrazovanju i kulturi.